



วัฒนธรรมทางการเมืองไทยกับหลักการเสียงข้างมาก

Thai Political Culture and Majority Rule

โอฬาร ถิ่นบางเตียว

Olarn Thinbangtieo

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Faculty of Political Science and Law, Burapa University

รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข

Rungnapa Yanyongkasemsuk

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Faculty of Political Science and Law, Burapa University

Email: olarn1977@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของประชาชนในภาคตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับทัศนคติที่มีต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในประเด็นด้านหลักเสียงข้างมาก และ 2) ศึกษาทัศนคติต่อหลักการเสียงข้างมากในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในภาคตะวันออก ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน คือการวิจัยเชิงสำรวจและการวิจัยเชิงคุณภาพ ในส่วนของของการวิจัยเชิงสำรวจ ได้ทำการเก็บข้อมูลจากประชากรกลุ่มตัวอย่างจากจังหวัดชลบุรี ระยอง และสระแก้ว จำนวน 400 คน และในส่วนของของการวิจัยเชิงคุณภาพได้ทำการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่างไปพร้อมกับเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณ โดยอาศัยประเด็นคำถามในแบบสอบถามเป็นแนวในการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า 1) ประชากรกลุ่มตัวอย่างมีระดับทัศนคติที่มีต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในหลักการเสียงข้างมากในระดับมาก อันสะท้อนถึงความสอดคล้องกันของวัฒนธรรมทางการเมืองกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และ 2) ประชากรกลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจในความสำคัญของหลักการเสียงข้างมากและสิทธิของเสียงข้างน้อยเป็นอย่างดี เพราะผลประโยชน์ของประชาชนคือสิ่งสำคัญที่สุด

คำสำคัญ: ประชาธิปไตย, วัฒนธรรมทางการเมือง, หลักเสียงข้างมาก, ภาคตะวันออก



Abstract

This research paper is part of the research paper. The objectives of this research were to 1) study the degree of attitudes towards democracy on the majority rule and 2) study the attitudes towards the majority rule in democracy regime of people in the Eastern region. By using mixed method research, research methodology were survey research and qualitative research. In the field research, data were collected from 400 sample population from Chonburi, Rayong and Sa Kaeo provinces. In terms of the qualitative research, documentary research and interview sample population were collected along with the quantitative data collection by using the questionnaire questions. The results showed that 1) the sample population had a high level of attitudes towards democracy in the majority rule. This reflected the consistency of political culture and democracy, and 2) the sample population understand the importance of majority rule and minority right because public interest is the most important.

Keywords: Democracy, Political Culture, Majority Rule, Eastern Region



บทนำ

หากกล่าวถึงการเมืองในระบบประชาธิปไตยหลักการเสียงข้างมากหรือการปกครองโดยเสียงส่วนใหญ่ (Majority Rule) ถือเป็นหลักการหนึ่งที่มีความสำคัญ อย่างน้อยที่สุด เห็นได้จากการเลือกตั้งที่กำหนดกติกาให้ต้องใช้หลักการเสียงข้างมาก เพื่อให้ได้ตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่ในรัฐสภา และประเทศไทยก็ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2475 เป็นต้นมา แม้จะล้มลุกคลุกคลานมาบ้าง แต่ก็ถือได้ว่าจนกระทั่งปัจจุบัน สังคมการเมืองไทยรวมทั้งคนไทย ได้เรียนรู้ ทำความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของหลักการประชาธิปไตย และหลักการเสียงข้างมาก โดยสิ่งสำคัญสำหรับหลักการประชาธิปไตย ไม่ใช่เพียงแค่หลักการเสียงข้างมาก เพราะการให้ความสำคัญกับเสียงข้างมากแต่เพียงอย่างเดียว ก็สามารถกลายเป็นกฎหมายที่อาจทำลายและหรือรุกรานสิทธิ เสรีภาพ และเสียงข้างน้อยได้ การเคารพทุกความคิดเห็น ทุกเสียง ในฐานะที่ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมการเมือง จึงเป็นคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของทุกคน อันจะทำให้ทุกคน ทุกความคิดเห็นและทุกเสียง มีคุณค่า ได้รับการยอมรับอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

ทินพันธุ์ นาคะตะ (2543) กล่าวถึง ประชาธิปไตยว่าเป็นระบบการเมืองในอุดมคติอย่างหนึ่งที่สังคมต่าง ๆ ส่วนมาก พยายามจะยึดถือเป็นหลักสำหรับการปกครองประเทศ และสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลของตนเอง เพราะถือว่าประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม และเชื่อมั่นว่าการปกครองโดยคนหลาย ๆ คน จะทำให้สามารถตัดสินใจได้ดีกว่าการตัดสินใจโดยคนไม่กี่คนหรือคนๆ เดียว ทั้งนี้ ทินพันธุ์ นาคะตะ (2543) ได้กล่าวถึง หลักเกณฑ์สำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตยว่า มีองค์ประกอบ 4 ประการดังนี้ อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน หลักความเสมอภาคของบุคคล การยึดถือเจตนารมณ์ของปวงชน การยึดถือหลักการปกครองโดยเสียงข้างมาก และเคารพในสิทธิของเสียงข้างน้อย

แนวคิดวัฒนธรรมทางการเมือง แอนดรู เฮย์วูด (Andrew Heywood) (2013) ได้เสนอการพยายามทำความเข้าใจและการนิยามวัฒนธรรมทางการเมืองว่า ความเชื่อ สัญลักษณ์ และค่านิยมของผู้คนในสังคมได้สร้างทัศนคติต่อกระบวนการทางการเมือง ขณะเดียวกันก็สร้างมุมมองต่อระบอบที่ประชาชนอาศัยอยู่ด้วย สิ่งที่สำคัญ คือ ประชาชนได้ใช้ความเชื่อ สัญลักษณ์ และค่านิยมที่ประชาชนมีหรือได้รับการกล่อมเกลามาตั้งแต่วัยเด็กเรื่อยมา ผ่านตัวแสดงหรือสถาบันต่างๆ มองระบอบการเมืองของตนเองว่ามีความถูกต้องหรือมีความชอบธรรมหรือไม่ วัฒนธรรมทางการเมือง จึงมีบทบาทมากในการอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองของผู้คนในปัจจุบัน

งานชิ้นคลาสสิกที่อธิบายศึกษาวัฒนธรรมทางการเมือง คือ The Civic Culture ของ Gabriel A. Almond and Sidney Verba (1963) ที่ใช้ทัศนคติ (Opinion) ในการสำรวจเพื่อวิเคราะห์ทัศนคติทางการเมืองและประชาธิปไตยของ 5 ประเทศ ในเชิงเปรียบเทียบเพื่ออธิบายความสำเร็จในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศสหรัฐอเมริกา และสหราชอาณาจักร ขณะเดียวกันก็อธิบายความล้มเหลวของรัฐบาลแบบตัวแทนในประเทศอิตาลีและประเทศเยอรมัน รวมถึงความล้มเหลวของประชาธิปไตยในประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชหลังปี 1945 และนอกจากนี้ งานของอัลมอนต์และเวอร์บายังถูกนำมาใช้ในการอธิบายประเทศที่พ้นจากการเป็นคอมมิวนิสต์ในช่วง 1990 ด้วย การศึกษาของอัลมอนต์และเวอร์บา ได้แบ่งวัฒนธรรมทางการเมืองออกเป็นสามประเภท วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (Participant Culture) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (Subject Culture) และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ (Parochial Culture) แม้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมจะมีความใกล้ชิดกับความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด แต่ในความเป็นจริงไม่มีประเทศใดที่ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเดียว แต่จะมีลักษณะที่ผสมวัฒนธรรมทางการเมืองทั้งสามรูปแบบเข้าไป ดังที่เรียกว่าวัฒนธรรมทางการเมืองพลเมือง (Civic Culture)



อัลมอนด์และเวอร์บา (Almond and Verba, 1963) กล่าวว่า เมื่อวัฒนธรรมทางการเมือง หมายความว่า แบบแผนความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคิด รวมไปถึงพฤติกรรมที่แสดงออกมาซึ่งความคิด ความเชื่อเหล่านั้น ที่มีต่อระบบการเมือง เราอาจพิจารณาสิ่งที่แสดงออกมานั้นได้จากสิ่งที่เขาเรียกว่า ความโน้มเอียงทางการเมือง (Political Orientation) ทั้งนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้และกล่อมเกล้าทางการเมือง (Political Socialization) ที่บุคคลมีต่อระบบการเมือง ทั้งนี้เริ่มจากการรับรู้ถึงความเป็นไปของระบบการเมืองและปรากฏการณ์ทางการเมือง ทำความเข้าใจต่อระบบการเมือง จากนั้นบุคคลจะสามารถพัฒนาไปเป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อระบบการเมือง และค่อยๆ พัฒนาไปเป็นการคิดและประเมินค่าเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการมีส่วนร่วมและแสดงออกในทางการเมือง

สำหรับพื้นที่ภาคตะวันออก เนื่องจากภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองอย่างรวดเร็วในรอบสี่ทศวรรษ นั่นคือ มีการเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม แบบก้าวหน้า ดังเห็นได้จากสภาวะความเป็นเมือง การมีนิคมอุตสาหกรรม พื้นที่อุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึก ฯลฯ ในหลายๆ พื้นที่ ขณะเดียวกันก็ยังมีอีกหลายพื้นที่ที่ยังคงสภาพการผลิตแบบเกษตรกรรมอยู่ อันแสดงถึงลักษณะที่เป็นคู่ขนานของการพัฒนาระหว่างสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมก้าวหน้า (Duo Economic) และที่สำคัญก็เป็นภูมิภาคที่ถูกกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) คุกคามมากที่สุดในประเทศไทย และในทางสังคมการเมืองก็พบว่า เกือบทุกจังหวัดจะมีกลุ่มผู้มีอิทธิพลทางสังคมการเมืองดังที่เรียกกันว่าบ้านใหญ่ อยู่ อันสะท้อนถึงระบบอุปถัมภ์ที่ยังคงฝังรากลึกอยู่ในพื้นที่ เป็นกลายเป็นปัญหาในการพัฒนาการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง นั่นเพราะหากระบบอุปถัมภ์ที่ดำรงอยู่ผ่านการมีบ้านใหญ่มิใช่ยังมีบทบาทอยู่มาก เสียซึ่งมากจึงอาจไม่ใช่สิ่งที่สะท้อนความต้องการ เจตจำนง หรือสำนึกทางการเมืองอย่างแท้จริง หากแต่เป็นเรื่องของความเป็นพรรคพวก เพื่อนพ้อง คนรู้จัก เครือญาติ การเกื้อกูลกันแบบเครือญาติ หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือระบบอุปถัมภ์ กลายเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังหลักการเสียงข้างมาก (ไอพาร์ ถิ่นบางเตียว, 2559)

การศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองกับหลักการเสียงข้างมากของประชาชนในภาคตะวันออก จะช่วยให้เราเห็นและเข้าใจพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนในภาคตะวันออก ว่ามีลักษณะที่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยมากน้อยเพียงใดมีลักษณะอย่างไร และจะนำไปสู่การสร้างข้อถกเถียงในเชิงวิชาการเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนในภาคตะวันออกกับการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับทัศนคติที่มีต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในประเด็นด้านหลักเสียงข้างมาก
2. เพื่อศึกษาทัศนคติต่อหลักการเสียงข้างมากในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในภาคตะวันออก

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ควบคู่กับการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้ การวิจัยเชิงสำรวจในงานวิจัยนี้ ประชากรกลุ่มตัวอย่างของการศึกษา คือ ผู้มีสิทธิเลือกตั้งในภาคตะวันออกทั้ง 7 จังหวัด โดยทำการสุ่มตัวอย่างจังหวัดเพื่อเป็นกลุ่มจังหวัดตัวอย่าง โดยผู้วิจัยเลือกจังหวัดชลบุรี เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีความเติบโตทางเศรษฐกิจ การศึกษา และการท่องเที่ยว ต่างจากจังหวัดอื่นๆ และ



ทำการสุ่ม 1 จังหวัดจากกลุ่มจังหวัดอุตสาหกรรม และ 1 จังหวัดจากกลุ่มจังหวัดเกษตรกรรม ผลการสุ่มเลือกโดยการจับฉลาก ได้จังหวัดระยองและจังหวัดสระแก้ว ตามลำดับ จากนั้นจึงคำนวณกลุ่มตัวอย่างจากประชากรผู้สิทธิเลือกตั้งทั้งหมดในจังหวัดที่ได้ทำการสุ่มไว้ก่อนแล้ว โดยใช้สูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) ค่าความคลาดเคลื่อนในการสุ่ม 5% ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงกลุ่มตัวอย่างจากประชากรแบบสัดส่วนแยกตามจังหวัด

พื้นที่การศึกษา(จังหวัด)	จำนวนประชากรผู้มีสิทธิเลือกตั้ง	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
ชลบุรี	961,466	211.411
ระยอง	454,799	100.003
สระแก้ว	402,873	88.585
รวม	1,819,138	400

สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่างไปพร้อมกับเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณ โดยอาศัยประเด็นคำถามในแบบสอบถามเป็นแนวในการสัมภาษณ์ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับผลการวิจัยในเชิงปริมาณ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และกรอบแนวคิดในการวิจัย และเสนอร่างเครื่องมือต่อผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านโครงสร้าง โดยหาค่า IOC และได้ค่า IOC มากกว่า 0.5 ทุกข้อ และนำไปทดลองใช้กับประชาชนจังหวัดชลบุรี 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ และหาค่าความเที่ยง (Reliability) โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficients) ตามวิธีของ Cronbach ได้ค่าสัมประสิทธิ์ของความเที่ยงรายข้อ และความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ 0.844

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลโดย ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และรายงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการศึกษาภาคสนาม (Field Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้หลากหลายวิธี ทั้งการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากนั้นทำการประมวลผลทั้งแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ โดยในส่วนของ การวิเคราะห์ข้อมูล ได้ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปในการช่วยประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลจากแบบสอบถามที่ทำการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง มาตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยในส่วนของ การสัมภาษณ์ ได้ทำการจัดกลุ่มข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เพื่อนำมาเติมเต็มในส่วนของการวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. ระดับทัศนคติที่มีต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในประเด็นด้านหลักเสียงข้างมาก อยู่ในระดับมาก

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามโดยรวม อยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.71) เมื่อพิจารณารายประเด็น พบว่า ประเด็นที่มีทัศนคติอยู่ในระดับมากที่สุด คือ ประเด็นการตัดสินใจโดยยึดหลักเสียงข้างมากในการถกเถียงและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแม้จะใช้เวลานานแต่ผลการตัดสินใจจะได้ข้อสรุปที่รอบคอบรัดกุม (ค่าเฉลี่ย 4.25) ในขณะที่ประเด็นที่มีทัศนคติที่ทัศนคติอยู่ในระดับน้อย คือ ประเด็นการที่



รัฐบาลได้รับเสียงข้างมากแสดงว่าได้รับฉันทานุมัติจากประชาชนในทุกกรณี รัฐบาลจึงสามารถตัดสินใจได้โดยไม่ต้องฟังเสียงจากฝ่ายค้านแต่อย่างใด (ค่าเฉลี่ย 2.26)

ตารางที่ 2 แสดงระดับทัศนคติต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยในหลักการเสียงข้างมาก

ประเด็น	หลักเสียงข้างมาก	ระดับทัศนคติ		
		ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	แปลผล
1	การที่รัฐบาลได้รับเสียงข้างมากแสดงว่าได้รับฉันทานุมัติจากประชาชนในทุกกรณี รัฐบาลจึงสามารถตัดสินใจได้โดยไม่ต้องฟังเสียงจากฝ่ายค้านแต่อย่างใด	2.26	1.341	น้อย
2	การตัดสินใจโดยยึดหลักเสียงข้างมากในการถกเถียงและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแม้จะใช้เวลามากแต่ผลการตัดสินใจจะได้ข้อสรุปที่รอบคอบรัดกุม	4.25	.832	มากที่สุด
3	หลักเสียงข้างมากต่างจากพวกมากลากไปตรงที่ตัดสินใจโดยยึดประโยชน์ของประชาชนแต่พวกมากลากไปตัดสินใจโดยยึดประโยชน์ส่วนตนและพรรคพวก	3.71	1.255	มาก
4	ฝ่ายค้านจะเป็นเสียงข้างน้อยในสภา แต่ฝ่ายค้านจะทำหน้าที่แทนประชาชนในการตรวจสอบรัฐบาลไม่ให้รัฐบาลทำตามอำเภอใจ	4.23	.825	มาก
รวม		3.71	.711	มาก

จากผลการศึกษาในระดับทัศนคติที่มีต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในด้านหลักเสียงข้างมากของประชาชนในภาคตะวันออก ได้ชี้ให้เห็นว่าประชาชนในภาคตะวันออกมีทัศนคติในทางบวกต่อระบอบประชาธิปไตย ประชาชนมีความรู้และความเข้าใจต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในด้านหลักเสียงข้างมาก จากผลการศึกษาชี้ให้สังคมไทยยังมีความหวังต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย ประชาชนเริ่มเรียนรู้เข้าใจต่อหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น

2. เพื่อศึกษาทัศนคติต่อหลักการเสียงข้างมากในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในภาคตะวันออก

ในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สองนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ร่วมกับกรอบแนวคิดทฤษฎี และโดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติไปในทางบวกและมีความเข้าใจในหลักการเสียงข้างมากเป็นอย่างดี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประเด็นแรก เสียงข้างมากกับการตัดสินใจของรัฐบาล ในประเด็นนี้ กลุ่มตัวอย่างเข้าใจเป็นอย่างดีว่า เสียงข้างมากของรัฐบาลแม้จะเป็นผลดีที่ทำให้รัฐบาลสามารถดำเนินนโยบายต่างๆ ได้ตามที่หาเสียงไว้ แต่เสียงข้างมาก ก็ไม่ได้หมายความว่าทำอะไรก็ได้ โดยไม่คำนึงถึงเสียงข้างน้อยและผลประโยชน์ของประชาชน

“เราเลือกเค้าเข้าไป เค้าก็ต้องทำงาน แต่ก็ต้องดูประชาชนด้วยว่าอยากได้ไหม เป็นประโยชน์กับประชาชนไหม ไม่ใช่คิดว่าเป็นผู้แทนแล้วทำได้ทุกอย่าง” (คุณฟ้าคราม (นามสมมติ), 2557)



ตัวอย่างความเข้าใจนี้เห็นได้ชัดเจนในหลายๆ การเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบัน เช่น ในพื้นที่ภาคตะวันออกมีการรวมตัวรวมกลุ่มของภาคประชาชนในนาม เครือข่ายสภาพลเมืองเพื่อการปฏิรูปภาคตะวันออก ที่มีการรวมกลุ่มกันคิด เคลื่อนไหว และกำหนดยุทธศาสตร์ที่ยึดโยงกับประชาชน ที่เรียกว่า ยุทธศาสตร์ตะวันออก 3 – 4 - 5 (โอฟาร์ ถิ่นบางเตียว, 2559) อีกตัวอย่างที่เห็นได้ในปัจจุบัน คือ การเคลื่อนไหวของชาวบ้านเพื่อเรียกร้องให้หยุดผังเมือง EEC เนื่องจากเป็นการดำเนินการที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยประชาชนจากจังหวัดระยอง ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ได้รวมตัวกันเพื่อยื่นหนังสือคัดค้านการจัดทำผังเมือง EEC ต่อคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก เนื่องจากหลายเหตุผล ได้แก่ การออกผังเมืองที่ไม่เป็นไปตามหลักการผังเมือง เพราะไม่จัดทำบนพื้นฐานที่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของภาคตะวันออก การขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียอย่างครบถ้วนและเพียงพอ และผังเมืองมีลักษณะที่เอื้อประโยชน์กับกลุ่มบางกลุ่ม แต่กลับขับไล่ประชาชนออกจากพื้นที่ที่เป็นที่ดินทำกิน ทำลายระบบนิเวศ ความมั่นคงทางอาหาร วิถีชีวิต และเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งส่งผลกระทบกับประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างมาก (ประชาชาติธุรกิจ, 2562)

ประเด็นที่สอง การตัดสินใจโดยยึดหลักเสียงข้างมากในการถกเถียงและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น กลุ่มตัวอย่างได้แสดงให้เห็นถึงความพร้อมในการเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่ให้ความสำคัญกับเหตุผล ไม่ว่าจะในการดำเนินโครงการหรือประกาศนโยบายใดๆ นั้นเพราะโครงการจำนวนมากในปัจจุบันได้ส่งผลกระทบต่อประชาชน วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นชุมชน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ฉะนั้น การพูดคุยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนรอบด้านที่แม้จะต้องใช้เวลาอยู่บ้าง แต่ก็จำเป็นต่อการตัดสินใจเพื่อให้เกิดผลกระทบด้านลบน้อยที่สุด

“เวลาอภิปราย ป้าชอบฟังนะ เราจะได้รู้ว่าใครทำอะไร ไม่ทำอะไร แต่ก่อนมีนักการเมืองหลายคน อภิปรายดี ชอบ ฟังแล้วสนุก อย่างสมศรี เกลิม ขวน อุทัย... ไม่เสียเวลาหรอก ป้าไม่ได้ทำอะไรด้วย ชายของอย่างนี้ ไม่ได้รับทำอะไร..แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีละ” (คุณฟ้าคราม (นามสมมติ), 2557)

“เรื่องความคิดความเห็นของชาวบ้าน สำคัญนะ ชาวบ้านเดี๋ยวนี้ไม่ได้โง่ จะทำอะไรก็ต้องบอกต้องคุย ถ้าจะให้ดีที่สุด ต้องเอาเข้าไปร่วมวงพูดคุยด้วย จะดีที่สุด เพราะเรารู้ว่าเราอยากได้อะไร” (คุณแดง (นามสมมติ), 2557)

“หลายครั้งรัฐทำอะไร ไม่เคยถามเรา แล้วมันกระทบกับเรา อย่างนิคมอย่างอุตสาหกรรมจะทำจะสร้าง เราก็รู้ข้อดี แต่คุยกับเราก่อนจะดี,” (คุณส้มหวาน (นามสมมติ), 2557)

ประเด็นที่สาม หลักเสียงข้างมากที่ต้องยึดผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก แม้สังคมไทยจะให้ความสำคัญกับพี่น้อง เครือญาติ เพื่อนฝูง การอุปถัมภ์ค้ำชู แต่กลุ่มตัวอย่างก็แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจที่ถูกต้อง ที่ตัวแทนจะต้องให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของประชาชน และรัฐบาลที่เป็นตัวแทนและได้รับเสียงข้างมาก ก็จะต้องให้ยึดประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่ผลประโยชน์ส่วนตัวส่วนตัว ถือเป็นประเด็นที่เห็นความก้าวหน้าอย่างมากในทางการเมือง ดังที่เราเห็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือสังคมในปัจจุบัน

“เราเลือกตัวแทนเข้าไป ถ้าได้เป็นรัฐบาล [นโยบาย] ที่เค้าบอกเอาไว้ตอนหาเสียงตอนเลือกตั้ง เค้าจะได้เอาไปทำได้ แต่ถ้าคนที่เราเลือกไม่ได้เป็นรัฐบาล ก็ทำอะไรไม่ได้” (คุณตาล (นามสมมติ), 2557)

“รัฐบาลถ้าเค้าจะทำเพื่อประชาชนก็ทำได้ จะทำเพื่อตัวเองก็ทำได้ เค้าเป็นรัฐบาลนี่นา” (คุณมหา (นามสมมติ), 2557)

“ตอนรัฐบาลทักษิณ หลายนโยบายนะที่เค้าทำได้ ทำให้คนทั้งประเทศเลย..อย่าง 30 บาท นี่ดีมากเลยนะ” (คุณหมิว (นามสมมติ), 2557)



ประเด็นที่สี่ ฝ่ายค้านกับการทำหน้าที่เป็นกระจกส่องสะท้อนการทำงานของรัฐบาล กลุ่มตัวอย่างได้แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในหน้าที่และมีนัยถึงความคาดหวังในการทำหน้าที่ของฝ่ายค้านในสภา โดยเฉพาะเมื่อมีการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ ที่ประชาชนจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าตัวแทนที่แม้จะอยู่ฝ่ายค้าน แต่ก็ทำหน้าที่สมกับเป็นผู้แทนฯ ดังนั้น ไม่ว่าผู้ได้รับเลือกตั้งจะอยู่ฝ่ายรัฐบาลหรืออยู่ฝ่ายค้านล้วนแต่มีความสำคัญทั้งสิ้น

“ฝ่ายค้านสำคัญนะ ถ้าเค้าไม่ตรวจสอบในสภาแล้วใครจะทำ อย่างเราก็ไม่รู้เรื่อง เราก็ต้องฝากความหวังไว้ที่เค้า แต่ถ้ารัฐบาลจะคิดจะทำอะไร บอกประชาชนบอกเราทุกเรื่องถามเราทุกเรื่อง ขอความเห็นทุกเรื่อง เราก็ต้องมีฝ่ายค้าน จริงไหม แต่นี่ไม่ใช่” (คุณชมพู (นามสมมติ), 2557)

“หลาย ๆ ครั้งเราเห็นอยู่แล้วว่ารัฐบาลจะทำอะไร ผ่านนโยบายอะไรก็ได้ แต่ถ้ามันไม่ดีในสภาก็มีแต่ฝ่ายค้านนี้แหละ ถ้าไม่งั้นเราชาวบ้านอะไรที่มากกระทบเรา เราก็ต้องเรียกร้อง” (คุณดำ (นามสมมติ), 2557)

“รู้มั๊ย บ้านเมืองเราดีไม่ดี ดูที่ฝ่ายค้าน ถ้าฝ่ายค้านแย่ บ้านเมืองเราก็แย่ แต่ถ้าดี บ้านเมืองเราก็ดี... ฝ่ายค้านต้องกล้า เราถึงจะฝากความหวังได้” (คุณมัน (นามสมมติ), 2557)

บทบาทหน้าที่ในการถ่วงดุลรัฐบาลของฝ่ายค้าน เราสามารถเห็นได้ผ่านการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ ที่ทำให้เห็นว่า การทำหน้าที่ต่างๆ ของคณะรัฐมนตรีต้องมีการตรวจสอบ โดยฝ่ายค้านจะทำหน้าที่หลักในเรื่องนี้ ดังเช่นที่ นายสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ ผู้นำฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร ได้ยื่นญัตติขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรี จำนวนทั้งสิ้น 6 คน ต่อนายชวน หลีกภัย ประธานสภาผู้แทนราษฎร โดยได้ระบุพฤติการณ์และประเด็นที่จะอภิปรายไว้ และได้ระบุอย่างชัดเจนว่า ถึงแม้ว่าการอภิปรายจะไม่สามารถล้มรัฐบาลได้ เพราะเสียงข้างมากของรัฐบาลมีมากกว่า แต่ข้อมูลที่มีมากเพียงพอจะชี้ให้ประชาชนได้เห็นพฤติกรรมที่เป็นปัญหาอันนำไปสู่การลดทอนความชอบธรรมของนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีได้ (ประชาติ , 2563)

อภิปรายผลการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับทัศนคติที่มีต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในประเด็นด้านหลักเสียงข้างมาก

จากการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองกับหลักการเสียงข้างมากของประชาชนในภาคตะวันออกพบว่า ในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อแรก ระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในประเด็นเสียงข้างมาก พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับทัศนคติอยู่ในระดับมาก อันแสดงให้เห็นถึงทัศนคติรวมทั้งความเข้าใจในลักษณะและความสำคัญของหลักการเสียงข้างมากในการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยเมื่อพิจารณาพบว่า ทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อประเด็น “การตัดสินใจโดยยึดหลักเสียงข้างมากในการถกเถียงและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแม้จะใช้เวลานานแต่ผลการตัดสินใจจะได้ข้อสรุปที่รอบคอบรัดกุม” ได้ค่าเฉลี่ยสูงสุด และ “การที่รัฐบาลได้รับเสียงข้างมากแสดงว่าได้รับฉันทานุมัติจากประชาชนในทุกกรณี รัฐบาลจึงสามารถตัดสินใจได้โดยไม่ต้องฟังเสียงจากฝ่ายค้านแต่อย่างใด” ได้ค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของจักรกริช สังขมณี (2555) ที่พบว่า วัฒนธรรมการเมืองในชีวิตประจำวันของคนในชนบทได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่ใช้การพึ่งพาระบบอุปถัมภ์แบบดั้งเดิมเพื่อสร้างความพึงพอใจกับสถานะของความพออยู่พอกินของตนเอง โดยเงินและระบบอุปถัมภ์ได้ถูกลดความสำคัญจากเดิมลง เปลี่ยนเป็นการแสดงออกทางการเมืองที่สะท้อนความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิและผลประโยชน์ ที่คนชนบทพึงมีพึงได้ในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย และงานของอภิชาติ สถิตนิรามัย, นิติ ภาวครพันธุ์, และยุกติ มุกดาวิจิตร (2555) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย มีส่วนสร้างการศึกษาที่สูงขึ้นและ



ฐานะทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้นของคนในสังคม ซึ่งนำไปสู่การเกิดชนชั้นใหม่ และส่วนใหญ่เกิดในสังคมเกษตรกรรม โดยมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สนใจการเลือกตั้งที่มากขึ้น สำหรับการใช้เป็นรักษาสีทธิของตนเองและสร้างผลประโยชน์ให้ตนเองเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ให้แก่สังคมของตนเอง

2. เพื่อศึกษาทัศนคติต่อหลักการเสียงข้างมากในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียง

การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีตัวแทน ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่ายค้าน ล้วนแต่มีความสำคัญทั้งสองฝ่าย เพราะฝ่ายรัฐบาล คือ พรรคการเมืองที่ได้รับเสียงข้างมากจากประชาชน จัดตั้งรัฐบาล และทำหน้าที่ในการเอนนโยบายต่างๆ ที่หาเสียงไว้ไปดำเนินการ และบริหารกิจการบ้านเมือง ในขณะที่ฝ่ายค้าน แม้จะได้รับเสียงข้างน้อย แต่ก็มีความสำคัญ ทั้งในแง่ของการถ่วงดุลการใช้อำนาจผ่านการทำหน้าที่ในรัฐสภา และการเป็นกระบอกสะท้อนการทำงานของรัฐบาล เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับประชาชนและประเทศชาติ แต่หากนโยบายใดปฏิบัติแล้ว ได้ผลที่ไม่ดีหรือไม่คุ้มค่า ก็ต้องสะท้อนกลับไปให้รัฐบาลเพื่อให้เกิดการทบทวน ขณะเดียวกันก็เสนอสิ่งที่เห็นว่าเป็นประโยชน์กับรัฐบาลเพื่อดำเนินการ ทัศนคติที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมนี้แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมทางการเมือง ที่สอดคล้องและสนับสนุนการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของโอฬาร ถิ่นบางเตียว (2546) ที่พบว่า โครงสร้างการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีโดยตรง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อระบบเลือกตั้งท้องถิ่น ได้แก่ มีการนำเสนอนโยบายแทนตัวบุคคล การสร้างข้อจำกัดต่อระบบการฮั้วทางการเมืองแม้ยังคงมีปัญหาการซื้อเสียงในการเลือกตั้ง และสร้างเสถียรภาพให้นายกเทศมนตรีในการบริหารงานที่เหมาะสม และคมศิลป์ ศิริวงศ์ (2551) ที่พบว่า พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมชุมชน ด้านการร่วมปฏิบัติกิจกรรมชุมชน พบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในระดับมาก ตามที่คณะกรรมการของชุมชนขอความช่วยเหลือโดยมีทั้งการบริจาคเงิน แรงงาน และวัสดุอุปกรณ์ ตามกำลังและศักยภาพของประชาชน ทั้งนี้ไม่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องแนวคิดสองนคราประชาธิปไตย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2551) ที่มองว่าชนบทยังคงเต็มไปด้วยความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ซึ่งความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์จะเป็นการเปิดทางให้แก่การเมืองแบบเจ้าพ่อและนักธุรกิจการเมือง เข้ามาสู่การเมือง อันสะท้อนวัฒนธรรมการเมืองแบบไพร่ฟ้าและคับแคบ

สำหรับเสียงข้างมากในเชิงทฤษฎี ประเด็นหนึ่งที่เป็นปัญหาคือ เผด็จการรัฐสภา เพราะโดยหลักการแล้ว พรรคการเมืองที่ได้เสียงข้างมาก จะได้จัดตั้งรัฐบาล และหัวหน้าพรรคเสียงข้างมากก็จะได้เป็นหัวหน้ารัฐบาลหรือนายกรัฐมนตรี เมื่อพรรคที่จัดตั้งรัฐบาลเป็นพรรคเดียวกับพรรคที่มีเสียงข้างมากในสภา หากมีการผ่านกฎหมาย หรือการอภิปรายใดๆ พรรครัฐบาลที่มีเสียงข้างมากก็จะผ่านกฎหมาย หรือผ่านการอภิปรายไม่ไว้วางใจได้อย่างไม่ลำบาก นั่นหมายความว่า การตรวจสอบและถ่วงดุล การเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ ก็เป็นเพียงแค่พิธีกรรมเท่านั้น ดังเช่นการอภิปรายไม่ไว้วางใจหลายๆ ครั้งในการเมืองไทยอย่างไรก็ตาม ข้อควรคำนึงประการหนึ่งคือ เราไม่สามารถบอกได้ว่า การที่พรรคใดพรรคหนึ่งได้เสียงข้างมากเกินครึ่ง และจัดตั้งรัฐบาล จะเท่ากับเผด็จการรัฐสภา เพราะการกล่าวง่ายๆ เช่นนี้เท่ากับเป็นการลดทอนความชอบธรรมทางการเมืองของพรรคการเมืองที่ได้เสียงข้างมากที่ได้รับฉันทานุมัติจากประชาชน



องค์ความรู้การวิจัย

จากแนวคิดทฤษฎีและปรากฏการณ์ทางการเมืองในสังคมการเมืองไทยรวมทั้งในพื้นที่ภาคตะวันออก เราพบว่า ในช่วงเลือกตั้ง เราจะเห็นตัวแทนเดินหาเสียง มาเดินพูดคุยชักทายชาวบ้าน แต่เมื่อได้รับเลือกแล้ว หลายคนแทบไม่เคยเห็น หรือการที่ตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่ต่างๆ ในสภา ก็ไม่ได้สะท้อนว่ามาจากความต้องการของประชาชน ฉะนั้น การปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนจึงนำไปสู่ปัญหาของการที่ตัวแทนไม่สามารถทำหน้าที่ของการเป็นตัวแทนได้อย่างแท้จริง ประชาชนเองเมื่อไปทำหน้าที่ของตนเองด้วยการไปใช้สิทธิ์/ใช้อำนาจอธิปไตยของตนเองผ่านการเลือกตั้ง แต่เมื่อเลือกแล้วก็ผ่านเลยไป หากไม่ตีกรอบต่อไปอีกสี่ปีจึงจะไปใช้สิทธิ์ใหม่ การรอแต่เพียงอย่างเดียวไม่ได้บอกว่าชาวบ้านยึดมั่นในหลักการเสียงข้างมาก หากแต่เป็นความเบื่อหน่ายกับกระบวนการมีส่วนร่วมที่ยุงยาก ประกอบกับการเข้าไปมีส่วนร่วมที่มากกว่าการเลือกตั้งมีต้นทุนที่ชาวบ้านต้องคิดคำนวณ ปัญหาของประชาธิปไตยแบบตัวแทนจึงกลายเป็นปัญหาที่จำเป็นต้องมีการพูดคุยกันอย่างจริงจัง แม้ปัจจุบันเราจะพูดถึงประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) กับประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ/ประชาธิปไตยแบบถกแถลง (Deliberative Democracy) แต่การปฏิบัติอย่างจริงจังโดยเห็นความสำคัญของการประชาชนเป็นที่ตั้งจะทำให้เราเข้าใจประชาธิปไตยที่สมบูรณ์มากขึ้น



ภาพที่ 1 สมดุลของหลักการเสียงข้างมากในการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ที่มา: โอฬาร ถิ่นบางเตียว และรุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2564

จากภาพองค์ความรู้จากการวิจัย อธิบายได้ดังนี้

การสร้างสมดุลของหลักการเสียงข้างมาก เพื่อไม่ให้กลายเป็นเผด็จการรัฐสภา แต่เป็นการสนับสนุนให้ตัวแทนของประชาชนที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไป ทำหน้าที่เพื่อประชาชนอย่างเต็มที่ เป็นตัวแทนของประชาชนอย่างแท้จริง ทำหน้าที่เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมโดยไม่ละทิ้งเสียงข้างน้อย มีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง เพราะความต้องการของคนผู้คนไม่ได้มีแค่หนึ่งหรือสอง แต่มีหลากหลาย การสร้างสังคมประชาธิปไตยที่สามารถตอบสนองความแตกต่างหลากหลายได้ (Plurality) จึงจำเป็นต้องเปิดพื้นที่และกระบวนการเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วม พูดคุยด้วยความมีเหตุมีผล แต่ทั้งนี้ต้นทุนของประชาชนโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจจำเป็นต้องได้รับการพิจารณา เพราะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประชาชน



สามารถเข้ามาสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองและทางสังคมได้อย่างเต็มที่ ฉะนั้น หากประชาธิปไตยแบบตัวแทนสามารถตอบสนองต่อความแตกต่างหลากหลายได้ดีมากเท่าไร ก็ย่อมสะท้อนความเป็นประชาธิปไตยทั้งในแง่มุมมองของตัวแทนและของประชาชนมากเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

- 1.1 ควรสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกกระบวนการ
- 1.2 ควรเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลาย

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 2.1 ควรศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักการเสียงข้างมากกับระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย
- 2.2 ควรศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมการเมืองที่สะท้อนถึงการสร้างสมดุลระหว่างความคิดเห็นที่หลากหลายกับบทบาทของผู้แทนฯ ที่เป็นตัวแทนจากการเลือกตั้ง



บรรณานุกรม

- จักรกริช สังขมณี. (2555). **รายงานวิจัย**. ชุมชนแห่งนั้นชื่อปรารถนา: วัฒนธรรมการเมืองในชีวิตประจำวันกับเครือข่ายความสัมพันธ์ในการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2543). **รัฐศาสตร์ : ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญและแนวทางศึกษาวิเคราะห์การเมือง**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเอกสารและตำรา สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์ นิด้า.
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (26 ธ.ค.63). **ชาวบ้าน 3 จังหวัดยกขบวนเคลื่อนไหว “หยุดฝังเมืองEEC”**. ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. แหล่งที่มา: <https://www.prachachat.net/economy/news-353011>. สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2563.
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (26 ธ.ค.63). **จับบุรีล่าซื้อค่านเหมืองทอง สวนปาล์มจีรัฐโรงสกัดรับซื้อไม่เป็นธรรม**. ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. แหล่งที่มา: <https://www.prachachat.net/local-economy/news-518638>. สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2563.
- ประชาไท. (26 ธ.ค.63). **ฝ่ายค้านยื่นอภิปรายไม่ไว้วางใจ 6 รัฐมนตรี**. ประชาไท. แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2020/01/86158>. สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2563.
- ผู้จัดการออนไลน์. (26 ธ.ค.63). **ชาวบ้านจับบุรี 500 คนบุก ก.อุตสาหกรรม ไม่เอาเหมืองทองคำ ชี้ดเส้น 31 ต.ค. ไม่ ยุติสำรวจบุกทำเนียบฯ**. ผู้จัดการออนไลน์. แหล่งที่มา: <https://mgronline.com/business/detail/9630000102932>. สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2563.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย, นิติ ภัทธรพันธุ์, และยุกติ มุกดาวิจิตร. (2555). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัย ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- อมร รักษาสัตย์. (2543). **ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2556). **สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางปฏิรูป การเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- โอฬาร ถิ่นบางเตียว. (2546). **การเมืองท้องถิ่นกับการนำรูปแบบการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีโดยตรงมาใช้ในการปกครองท้องถิ่นของเทศบาล: กรณีศึกษาเทศบาลเมืองมาบตาพุด จังหวัดระยอง**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- โอฬาร ถิ่นบางเตียว. (2559). “จากคามอยู่ดีธรรมในการพัฒนาฯ ถึงการลุกขึ้นสู้ของคนภาคประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 4 (1).
- Almond, Gabriel and Verba, Sidney. (1963). **The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations**. New York: Princeton University Press.
- Heywood, Andrew. (2013). **Politics**. Basingstoke: Palgrave Macmillan.